

УДК 330.341.1

В. Касьяненко

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОНОМІКИ

Досліджено основні підходи до визначення поняття “інноваційний потенціал економіки”, сформовано його визначення, розкрито сутність складових, а також досліджено особливості його формування та використання.

Ключові слова: інноваційна модель розвитку, потенціал, економічний потенціал, ресурси, інновації, інноваційний потенціал.

Ключовою стратегічною метою соціально-економічного розвитку України є утвердження її як високотехнологічної держави, що означає задоволення вітчизняною конкурентоспроможною високотехнологічною продукцією попиту внутрішнього ринку та інтеграцію України у світове господарство. На сьогодні, за нових реалій господарського життя та міжнародних економічних відносин, коли основними критеріями ефективного розвитку стають якість і швидкість впровадження нових інформаційно-технологічних систем та управлінських підходів, аналіз інноваційного потенціалу України є надзвичайно актуальним, оскільки назріла потреба змінити самі підходи до інноваційної політики та навіть до розуміння інновації як категорії.

На сучасному етапі поняття “інноваційний потенціал” набуває все більшого поширення, з’являються самостійні дослідження щодо аналізу різних аспектів цієї категорії. Дослідженням у цій сфері присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема І. Ансоффа, П. Друкера, С. Галушки, В. Геєця, М. Гусакова, О. Дадія, І. Єресько, С. Ільяшенка, Е. Кретової, С. Кравченко, Л. Мартюшевої, В. Яковенка та інших. Водночас в економічній науковій думці недостатньо уваги приділено аналізу сучасних тенденцій розвитку інноваційного потенціалу України та напрямам його реалізації. Подальшого дослідження вимагає комплекс питань, пов’язаних із визначенням сутності інноваційного потенціалу країни, а також дослідженням особливостей формування його структури.

Мета статті полягає у дослідженні сутності інноваційного потенціалу країни, а також особливостей його формування та використання.

На нашу думку, методологія визначення сутності економічної категорії “інноваційний потенціал” повинна базуватися на чіткому термінологічному визначенні поняття “потенціал” як поняття узагальнюючого, а також більш вузького поняття – “економічний потенціал”, які, на нашу думку, є базовими для визначеного напрямку дослідження та низки суміжних економічних категорій.

Аналіз науково-методичної літератури з зазначеної проблеми засвідчив багатомірність відмінностей у підходах до визначення змісту, сутності та структури потенціалу як одного із важливих понять економічної науки.

У науковій літературі поняття “потенціал” почало активно використовуватися з кінця 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст. Зазначений період визначають як відправну точку розвитку цього поняття, оскільки саме в цей час дослідження в цьому науковому напрямку набули особливого динамізму [1]. Походить термін “потенціал” від латинського слова “potentia”, яке означає силу, можливість, існуючу у прихованому

вигляді і здатну проявитися при певних умовах [2]. Відповідно до етимологічного словника російської мови, слово “потенційний” у перекладі із французької мови перекладається як “здатний” або “здатний бути” [3].

Широко розповсюджене в економічній літературі поняття “виробничий потенціал” або “потенціал підприємства”. Відзначимо той факт, що стосовно формування концепції виробничого потенціалу найбільшого поширення набув ресурсний підхід. При цьому найвиразніше виділяються дві “ресурсні” позиції [4]. Перша – потенціал є сукупністю ресурсів без урахування їх взаємозв’язків і участі в процесі виробництва. Особливість другої ресурсної позиції полягає в трактуванні потенціалу як сукупності ресурсів, здатних виробляти певну кількість матеріальних благ. Оскільки і ресурси і потенціал одночасно є і результатом діяльності суб’єкта, і умовою її продовження, то деякі дослідники застосовують ці терміни як синоніми [5]. Однак, на нашу думку, повне ототожнення категорій “ресурси” і “потенціал” неприпустимо, оскільки, незважаючи на близькість досліджуваних понять, між ними існують відмінності з позицій їхньої сутності, структури та джерел.

Тобто, як бачимо, широке трактування смислового змісту поняття “потенціал” дає змогу застосувати його до різних галузей науки і діяльності людини залежно від того, про яку силу, засоби, запаси, джерела йдеться. Зокрема, в роботах, присвячених дослідженню теорії потенціалів, наводиться широкий клас характеристик потенціалу: економічний, народногосподарський, кадровий, інноваційний, науково-технічний, інформаційний, виробничий, організаційний, оборонний, природно-ресурсний тощо [6].

Базовою категорією в межах здійсненого нами дослідження є економічний потенціал. У вітчизняній літературі існує багато підходів до визначення поняття “економічний потенціал”, кожен із яких так чи інакше відображає його функціональну спрямованість. Так, Л. Самоукін вважає, що економічний потенціал необхідно розглядати у взаємозв’язку з властивими кожній суспільно-економічній формації виробничими відносинами, що виникають між окремими працівниками, трудовими колективами, управлінським апаратом підприємства, організації, галузей народного господарства загалом з приводу повного використання їх здібностей до створення матеріальних благ і послуг. У словнику “Управління соціалістичним виробництвом” за ред. О. Козлова подається визначення економічного потенціалу як економічної можливості країни, що залежить від рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, наявності трудових і виробничих ресурсів, ефективності господарського механізму. Проте в наведеному визначенні не вказується, про які конкретно економічні можливості йдеться.

Складність та неоднозначність дослідження економічного потенціалу як економічної категорії обумовлюється розмитістю думки значної кількості як вітчизняних, так і зарубіжних авторів щодо визначення сутності зазначеної категорії. Так, зокрема, Б. Мочалов одночасно трактує економічний потенціал як:

- 1) джерело зростання національного доходу й економічної потужності країни;
- 2) результат розвитку продуктивних сил суспільства;
- 3) показник максимальних виробничих можливостей галузі, підприємств, об’єднань, ресурсів;
- 4) засіб задоволення суспільних потреб;
- 5) найважливіший фактор зростання національного багатства країни;

б) критерій оптимальності планів виробництва матеріальних благ, використання ресурсів і національного багатства. Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що коло визначень економічного потенціалу є досить широким, від вузького його розуміння як об'єму виробництва до більш загального розуміння щодо соціально-економічної системи. Це дає змогу вважати економічний потенціал явищем багатоаспектним та багаторівневим, яке має розглядатися у комплексі його проявів.

У межах економічного потенціалу є категорія “інноваційний потенціал”. Розглядаючи інноваційний потенціал як складову частину більш загального поняття, а саме економічного потенціалу, можна стверджувати, що він є його ядром. Органічно входячи до складових економічного потенціалу, він визначає потенційну можливість суб'єкта господарювання щодо здійснення інноваційного розвитку.

Узагальнюючи методологічні підходи до визначення сутності економічної категорії “інноваційний потенціал”, доцільно відзначити три – чотири ключові підходи до його визначення.

У межах першого підходу інноваційний потенціал розглядається як сукупність різних видів ресурсів (матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних тощо), спрямованих на реалізацію заходів по здійсненню інноваційної діяльності. Такий підхід поданий у роботах І. Балабанова [7], В. Громеки [8], М. Ільїна [9] та інших. У цьому випадку інноваційний потенціал розглядається як статична величина, простий набір ресурсів, що не відповідає ознакам інновативності.

Переважання такого підходу у науковому середовищі призвело до його закріплення у нормативно-правовій базі. Так, згідно з Законом України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, інноваційний потенціал – це “сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки” [10].

Однак, на нашу думку, використання такого підходу при дослідженні потенціалу не є повним, оскільки в різних умовах господарські ресурси можуть бути використані по-різному, і зрештою вони не є гарантією однакових економічних результатів, а відповідно, і не слугують порівняльною характеристикою інноваційного розвитку. Тобто наявність усіх необхідних ресурсів не гарантує інноваційного розвитку, що означає, що крім сукупності активів, інноваційний потенціал повинен мати внутрішню рушійну силу, яка б забезпечувала спрямування ресурсів на результативний інноваційний розвиток. Водночас використання ресурсного підходу має свої переваги, оскільки, з одного боку, він дає змогу дати оцінку поточної ситуації розвитку інноваційних процесів (виділити переваги і недоліки), а з іншого – за умови взаємозв'язку основних ресурсних складових інноваційного потенціалу (інвестиційної, кадрової, матеріально-технічної тощо) з їх головними характеристиками і цільовими орієнтирами, можуть бути виявлені можливості реалізації інноваційних процесів у перспективі.

Прихильники другого підходу концентрують свої зусилля на вивченні окремих аспектів інноваційного потенціалу, досить часто ототожнюючи його з іншими видами потенціалів (науковим, інтелектуальним, творчим і науково-технічним). Таку думку висловлюють у своїх працях Л. Бляхман та Дж. Ленсколд [11, 12]. Досліджуваний підхід нам вважається дещо дискусійним та таким, що вимагає корегування з урахуванням специфіки і особливостей перебігу інноваційних

процесів. На нашу думку, механізм управління та оцінки даних потенціалів тісно переплітаються, оскільки мають багато спільних рис та схожі інструменти реалізації. Однак, на нашу думку, інноваційний потенціал формується на перетині зазначених потенціалів.

Доцільно зауважити, що досить часто інноваційний потенціал ототожнюють з науковим та науково-технічним потенціалами [13, 14], мотивуючи це тим, що в результаті їх практичної реалізації і з'являються новинки, які є початковою “сировиною” для практичної реалізації інноваційного потенціалу. Проаналізувавши визначені категорії, ми дійшли висновку, що таке твердження є помилковим. Так, зокрема, принципова відмінність інноваційного потенціалу від науково-технічного полягає у тому, що при визначенні першого особливий акцент робиться на потенціалі ринкової реалізації нововведення, тобто враховується наявність чинників ринкової кон'юнктури, здатність ринку сприйняти інновації, зусилля, які необхідно докласти для стимулювання збуту, оцінки ємкості ринку, просування товару на ринок. Таким чином, на відміну від науково-технічного потенціалу, при формуванні інноваційного особливу роль відіграє маркетингова і збутова політика.

Розділяючи поняття науково-технічного й інноваційного потенціалів, потрібно відзначити їх певний взаємозв'язок. По-перше, науково-технічний сектор, при всіх обставинах, має значний ступінь інноваційності, оскільки створює нову продукцію. Ступінь цієї інноваційності визначається тим, наскільки продукція цієї сфери народного господарства потрібна потенційним користувачам. По-друге, науково-технічний сектор національної економіки сам є споживачем значної частини новинок, створюваних всередині і за межами макроекономічної системи, що також збільшує ступінь його інноваційності. По-третє, науково-технічний сектор є однією з основ інноваційної діяльності в будь-якій виробничо-господарській системі, незалежно від рівня її складності. Таким чином, науково-технічний сектор є істотним параметром інноваційного потенціалу будь-якої виробничо-економічної системи, що зумовлює можливості її ефективного розвитку і функціонування.

Третій підхід пов'язує інноваційний потенціал із ресурсними характеристиками об'єкта дослідження і трактує його як сукупність невикористаних, прихованих можливостей накопичених ресурсів, які можуть бути залучені для досягнення цілей інноваційної діяльності країни. Представників цього підходу умовно можна поділити на дві категорії. Перші розглядають інноваційний потенціал із огляду на його структуру і розуміють під ним “сукупність науково-технічних, технологічних, інфраструктурних, фінансових, правових, соціокультурних і інших можливостей, які забезпечують сприйняття і реалізацію нововведень, тобто отримання інновацій”. Друга група представників цього підходу розглядає інноваційний потенціал з огляду на змістовну функцію. Вони наголошують на наявності використаних та невикористаних (прихованих) ресурсних можливостей, які можуть бути приведені в дію для досягнення кінцевої мети економічних суб'єктів [15]. На нашу думку, такий підхід є недосконалим, оскільки не лише інноваційний потенціал містить приховані можливості. Так, Н. Краснокутська виділяє прихований і наявний потенціали в економічному потенціалі [16], Т. Паєнко виділяє прихований і наявний потенціали, досліджуючи фінансовий потенціал. Тому, на нашу думку, наведене трактування потребує уточнення стосовно мети діяльності господарюючих суб'єктів, яка не завжди співпадає з метою їх інноваційної діяльності. Тобто, визначаючи інноваційний

потенціал, необхідно обов'язково акцентувати увагу на результаті інновацій, обмежуючи розвиток "псевдо інновацій".

У межах четвертого підходу інноваційний потенціал трактується як здатність до реалізації можливостей розвитку на основі інновацій. Така точка зору представлена в працях Є. Галушки [17], І. Джаїн [18], М. Марушкіної, В. Тамбовцева [19]. На нашу думку, такий підхід є узагальнюючим, оскільки агрегує розглянуті вище позиції та визначає інноваційний потенціал як здатність та готовність системи до здійснення інноваційної діяльності.

Розгляд представлених вище підходів до розуміння сутності та змісту інноваційного потенціалу свідчить про те, що їх автори намагаються представити цю категорію як комплекс взаємозв'язаних та взаємообумовлених чинників, серед яких головне місце відводиться чиннику "наука". Найістотніші характеристики інноваційного потенціалу при цьому зводяться до наступного:

- інноваційний потенціал як накопичені науково-технічні ресурси;
- інноваційний потенціал як чинник, за допомогою якого накопичені науково-технічні ресурси впливають на соціально-економічний розвиток;
- інноваційний потенціал як характеристика потужності накопичених науково-технічних ресурсів.

Підсумовуючи вищевизначене, ми пропонуємо інноваційним потенціалом економіки вважати агреговану сукупність наявних у державі інноваційних ресурсів, які перебувають у системній єдності, зумовлених ними можливостей країни щодо мобілізації на визначеному часовому проміжку інноваційних ресурсів для реалізації стратегічних та тактичних цілей стимулювання економічного зростання, а також здатності економічної системи до сприйняття інновацій, адекватного реагування на них.

Розглянемо можливості структуризації інноваційного потенціалу економіки. На нашу думку, інноваційний потенціал є структурованою системою, яка складається з певної кількості взаємопов'язаних елементів, виявлення яких залежить від рівня деталізації цієї системи. Доцільно відзначити, що структура системи може бути просторова (розташування елементів системі у просторі) і часова (послідовність змін станів елементів і системи у часі). Ці типи структур тісно пов'язані одна з одною [20].

Всі структурні елементи інноваційного потенціалу розподілені за рівнями системи. Кожний структурний елемент системи може розглядатися як самостійна система і як підсистема в межах іншої системи вищого рівня.

Застосування системного підходу до дослідження інноваційного потенціалу країни має передбачати інтеграцію окремих його складових та пошук і формалізацію взаємозв'язків між ними.

Отже, можна виокремити такі *структурні підсистеми інноваційного потенціалу*:

- *ресурсна підсистема* (безпосередньо та частина інноваційних ресурсів в економіці, яка може бути акумульована та ефективно використана країною);
- *кадрова підсистема* (визначає здатність системи мобілізувати та ефективно розподіляти ресурси через ефективну систему менеджменту);
- *інтелектуальна підсистема* (наявність кадрів спеціалістів і вчених, що забезпечують інноваційний процес новими знаннями, ідеями, винаходами, ноу-хау, новими технологіями);
- *науково-технологічна підсистема*;

– *матеріально-технічна підсистема* (майновий комплекс, оснащеність вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів матеріально-технічними засобами);

– *інформаційна підсистема* (сукупність методів, засобів, інформаційних технологій та систем збору, обробки, передачі та використання інформації для забезпечення ефективної роботи підприємств в усіх напрямках інноваційної діяльності);

– *нормативно-правова підсистема* (система всіх упорядкованих певним чином норм, правил, правових актів, що регулює відносини у сфері інноваційної діяльності загалом та визначає інституціональні обмеження діяльності суб'єктів господарювання щодо інноваційної діяльності зокрема);

– *ринкова підсистема* (характеризується кількістю промислових підприємств, що впроваджували інновації, реалізовували інноваційну продукцію та освоювали виробництва інноваційних видів продукції).

Висновки

Отже, підсумовуючи результати розгляду зазначеного питання, доцільно відзначити, що проблема формування економічної сутності інноваційного потенціалу економіки, є складною та багатоаспектною, а отже, потребує подальшого дослідження. Отримані у ході дослідження результати (уточнення сутності інноваційного потенціалу країни та його структури) має стати основою для повноцінної характеристики інноваційного потенціалу країни, а також визначення особливостей його формування та ефективного використання. Саме на визначені аспекти і будуть спрямовані подальші дослідження автора.

Література

1. Экономический потенциал административных и производственных систем [Текст] : монография / под общ. ред. О. Ф. Балацкого. — Сумы : ИТД “Университетская книга”, 2006. — 973 с.

2. Большая Советская Энциклопедия [Текст] : в 30 т. Т. 20: Плата-Проб / гл. ред. А. М. Прохоров. — изд. 3-е. — М. : Советская энциклопедия, 1975. — 608 с.

3. Экономический потенциал административных и производственных систем... — 973 с.

4. Лакосник Е. Банковские инновации на развивающихся рынках / Е. Лакосник // Банковская практика за рубежом [Текст]. — 2006. — № 7. — С. 63.

5. Корецька Н. І. Територіальна організація банківської системи: вітчизняний та зарубіжний досвід [Текст] / Н. І. Корецька // Економічні науки : зб. наук. пр. — Вип. 5 (20). — Ч. 1 / Луцький національний технічний університет. — Луцьк : [б. в.], 2008. — 317 с. — (Серія “Економічна теорія та економічна історія”).

6. Лакосник Е. Банковские инновации на развивающихся рынках... — С. 63.

7. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент [Текст] : уч. пособ. для вуз. / И. Т. Балабанов. — СПб. : Питер, 2000. — 303 с.

8. Громека В. И. США: научно-технический потенциал [Текст] / В. И. Громека. — М. : Мысль, 1987. — 152 с.

9. Мартюшева Л. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження / Л. Мартюшева, В. Калишенко // Фінанси України [Текст]. — 2002. — № 10. — С. 61—66.

10. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Закон України № 433-IV від 16.01.2003 р. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

11. Бляхман Л. С. Экономика, организация управления и планирования научно-технического прогресса [Текст] : учеб. пособ. для экон. спец. вузов / Л. С. Бляхман. — М. : Высш. шк., 1991. — 228 с.

12. Ленсколд Дж. Рентабельность инвестиций в маркетинг. Методы повышения прибыльности маркетинговых компаний [Текст] / Дж. Ленсколд ; пер. с англ. под ред. В. Б. Колчанова и М. А. Карлика. — СПб. : Питер, 2005. — 272 с.

13. Бляхман Л. С. Экономика, организация управления и планирования научно-технического прогресса... — 228 с.

14. Ленсколд Дж. Рентабельность инвестиций в маркетинг. Методы повышения прибыльности маркетинговых компаний... — 272 с.

15. Афонин И. В. Инновационный менеджмент [Текст] : учебник / И. В. Афонин. — М. : Гардарики, 2005. — 223 с.

16. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент [Текст] : навч. посіб. / Н. В. Краснокутська. — К. : КНЕУ, 2003. — 504 с.

17. Галушко Є. С. Підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу в умовах переходу до ринкових відносин (на прикладі промислових підприємств Донбасу) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к. е. н. : спец. 08.06.02 “Підприємництво, менеджмент, маркетинг” / Галушко Євген Сергійович. — Донецьк : [б. в.], 1999. — 23 с.

18. Джаин И. О. Оценка трудового потенциала [Текст] : монография. — Сумы : ИТД “Университетская книга”, 2002. — 250 с.

19. Мартюшева Л. Інноваційний потенціал підприємства як об’єкт економічного дослідження... — С. 61—66.

20. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент... — 303 с.

V. Kasianenko

RESEARCH OF ESSENCE OF INNOVATION POTENTIAL OF ECONOMY

The main approaches to the definition of “innovative potential of the economy” are studied, its definition is formed, the essence of the components is revealed, as well as peculiarities of its formation and use are investigated.

Key words: innovative model of development, potential, economic potential, resources, innovation, innovative capacity.